

Sonra o seyahat-i fikriyeye alışan o mütefekkir misafire, küre-i arz lisan-ı haliyle diyor ki

Sonra o seyahat-i fikriyeye alışan o mütefekkir misafire, küre-i arz lisan-ı haliyle diyor ki: “Gökte, fezada, havada ne geziyorsun? Gel, ben sana aradığını tanıttıracağım. Gördüğüm vazifelerime bak ve sahifelerimi oku!” O da bakar görür ki:

Arz meczup bir mevlevî gibi iki hareketiyle; günlerin, senelerin, mevsimlerin husulüne medar olan bir daireyi, haşr-i a’zâmın meydanı etrafında çiziyor. Ve zîhayatın yüz bin envainı bütün erzak ve levazımatlarıyla içine alıp feza denizinde kemal-i muvazene ve nizamla gezdiren ve güneş etrafında seyahat eden muhteşem ve musahhar bir sefine-i Rabbaniyedir.

Sonra sahifelerine bakar, görür ki: Bablarındaki her bir sahifesi, binler âyâtıyla arzın Rabb’ini tanıttırıyor. Umumunu okumak için vakit bulamadığından, yalnız bir tek sahife olan zîhayatın bahar faslında icad ve idaresine bakar, müşahede eder ki:

Yüz bin envain hadsiz efradlarının suretleri, basit bir maddeden gayet muntazam açılıyor ve gayet rahîmane terbiye ediliyor ve gayet mu’cizane bir kısmının tohumlarına kanatçıklar verip onları uçurmak suretiyle neşrettiriliyor ve gayet müdebbirane idare olunuyor ve gayet müşfikane iâşe ve it’âm ediliyor ve gayet rahîmane ve rezzakane hadsiz ve çeşit çeşit ve lezzetli ve tatlı rızıkları, hiçten ve kuru topraktan ve birbirinin misli ve farkları pek az ve kemik gibi köklerden, çekirdeklerden, su katrelerinden yetiştiriliyor. Her bahar bir vagon gibi hazine-i gaybdan yüz bin nevi et’ime ve levazımat, kemal-i intizam ile yüklenip zîhayata gönderiliyor.

Ve bilhassa o erzak paketleri içinde yavrulara gönderilen süt konserveleri ve validelerinin şefkatli sinelerinde asılan şekerli süt tulumbacıklarını göndermek, o kadar şefkat ve merhamet ve hikmet içinde görünüyor ki bilbedahe bir Rahman-ı Rahîm’in gayet müşfikane ve mürebbiyane bir cilve-i rahmeti ve ihsanı olduğunu ispat eder.

Elhasıl, bu sahife-i hayatiye-i bahariye, haşr-i a’zâmın yüz bin numunelerini ve misallerini göstermekle

فَانْظُرْ إِلَىٰ أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي
الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

âyetini maddeten gayet parlak tefsir ettiği gibi bu âyet dahi bu sahifenin manalarını mu’cizane ifade eder. Ve arzın bütün sahifeleriyle büyüklüğü nisbetinde ve kuvvetinde لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ dediğini anladı.

İşte, küre-i arzın yirmiden ziyade büyük sahifelerinden bir tek sahifenin yirmi vechinden bir tek vechinin muhtasar şهادeti ile o yolcunun sair vecihlerin sahifelerindeki müşahedatı manasında olarak ve o müşahedatları ifade için Birinci Makam'ın üçüncü mertebesinde böyle denilmiş:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ
الْأَرْضُ بِجَمِيعِ مَا فِيهَا وَ مَا عَلَيْهَا بِشَهَادَةِ عَظْمَةِ إِحَاطَةِ حَقِيقَةِ التَّسْخِيرِ وَ
التَّدْبِيرِ وَ التَّرْبِيَةِ وَ الْفَتَاحِيَّةِ وَ تَوْزِيعِ الْبُذُورِ وَ الْمُحَافَظَةِ وَ الْإِدَارَةِ وَ
الْإِعَاشَةِ لِجَمِيعِ ذَوِي الْحَيَاةِ وَ الرَّحْمَانِيَّةِ وَ الرَّحِيمِيَّةِ الْعَامَّةِ الشَّامِلَةِ
الْمُكَمَّلَةِ بِالْمُشَاهَدَةِ